

LES COLÒNIES ESCOLARS AL PORT DE SÓLLER (1893-1936)

MIQUEL JAUME CAMPANER¹

En aquel hermoso rincón de la costa N. de nuestra isla, llamado Puerto Sóller, en donde parece se concentra durante las vacaciones el fuego sagrado de la nueva pedagogía.²

Resum: L'oratori de Santa Caterina i el *Lazaretto* del Port de Sóller tenen l'honor d'haver acollit les primeres colònies escolars que es van fer a Mallorca. Si les pedres parlessin, aquests edificis i els seus voltants serien els principals testimonis de les activitats típiques de les colònies destinades a complir la seva funció higiènic-sanitària i educativa. En aquest article es descriuen aquestes activitats i el context en què van tenir lloc, així com també l'origen i desenvolupament de les colònies escolars patrocinades per la Diputació Provincial de Balears que, de 1893 a 1935, van tenir com a seu, encara que no de forma exclusiva, aquests edificis del Port de Sóller.

Durant els 43 anys que van del 1893 al 1936 es realitzaren a Mallorca unes 220 tandes de colònies escolars que, calculant una mitjana de 20 assistents per tanda, beneficiaren aproximadament 4.400 infants. Més de la meitat d'aquestes colònies, un 56,76%, van ser organitzades per l'Ajuntament de Palma, un 34,68% per la Diputació Provincial de Balears, i la resta, un 8,56%, per entitats diverses: la Caixa d'Estalvis de Balears, l'Escola Normal de Magisteri, el partit polític "Acción Popular Agraria", l'Associació d'Amics de l'Escola del carrer Jaume Ferrer i l'escola nocturna del sindicat "Defensa de las obreras".³

Totes les que es realitzaren al Port de Sóller, una setantena, van ser patrocinades per la Diputació Provincial i s'efectuaren d'acord amb el model que va implantar a Mallorca el mes-

1. Llicenciat en Filosofia.

2. PORCEL RIERA, Miguel. "Colonia escolar de Puerto-Sóller". *El Magisterio Balear* (30 agosto 1902), p. 317.

3. Falta una obra de conjunt sobre les colònies escolars a Mallorca. Un primer assaig es troba a CERDÀ MARTORELL, Antònia. "Colonias escolares en Mallorca". *Monitor educador* (mayo-agosto 1983), núm. 9-10, p. 65-69. L'article està basat en un treball acadèmic més extens que l'autora va tenir la gentilesa de cedir-me per a la seva consulta. Hi ha també una bona aproximació a OLIVER JAUME, Jaume. *L'Higienisme escolar a Mallorca. Aportacions a la sistematització del seu estudi (1880-1936)*. Palma: Direcció General d'Educació, 1992, p. 107-115.

tre Miquel Porcel Riera (1869-1933) seguint les pautes donades pel Ministeri de Foment o, a partir de 1900, pel Ministeri d'Instrucció Pública. Especialment determinant va ser la circular de dia 15 de febrer de 1894 que definia els objectius de les colònies escolars i regulava la seva organització tan minuciosament que fins i tot donava instruccions pràctiques per al trajecte, la instal·lació de la casa, el vestuari, el règim alimentari, els passeigs i excursions, els jocs, la música i les lectures adients als infants. Aquest document estava inspirat en els informes de Manuel Bartolomé Cossío (1857-1935) sobre les primeres colònies organitzades pel Museo Pedagógico Nacional⁴ i en els reports d'Edmond Cottinet (1824-1895) al *Comité parisien des colonies de vacances*.⁵ La circular deixava establert d'una manera inequívoca que les colònies escolars, o al manco les susceptibles de rebre subvenció estatal, eren *una obra esencialmente pedagógica y de higiene preventiva en favor de los niños débiles de las Escuelas públicas; de los más pobres entre los más débiles, y de los más necesitados entre los más pobres, pues su fin primordial es, ante todo y sobre todo, procurar la salud por medio del ejercicio natural en pleno campo, por la limpieza, el buen alimento y la alegría*.⁶

Discurs higienista

Originàriament la finalitat primordial de les colònies escolars no era la pedagògica, sinó la higiènic-sanitària, ja que havien sorgit precisament de la voluntat de reduir la taxa de mortalitat juvenil que aleshores, als anys 70 del segle XIX, era encara esfereïdora: més d'un terç de la població infantil no arribava als quinze anys. La causa principal d'aquesta mortaldat era el grup de malalties infeccionses, especialment la tuberculosi, que els metges higienistes anomenaven "malalties socials" perquè creien que la misèria era el més mortífer dels microbis. Havien comprovat, efectivament, que els bacteris i virus patògens atacaven sobretot els pobres mal alimentats, que vivien en habitatges que no reunien les condicions higièniques més elementals, i que sovint patien també de mals més prosaics com anèmia, raquitisme, bronquitis crònica, diarrea o fatiga general.

La darrera dècada del segle XIX i la primera del segle XX varen ser plètòriques de discursos, projectes i realitzacions de caire higienista als països més desenvolupats. Mallorca no va quedar al marge d'aquest moviment higienista representat per metges, mestres i urbanistes que

4. COSSÍO, Manuel B. *La primera colonia escolar de Madrid*. Madrid: Fortanet, 1888. Part d'aquest llibre està recollit a COSSÍO, Manuel B. *Una antología pedagógica*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1985, p. 327-345. Del mateix autor veg. també "Las colonias escolares de vacaciones". *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* Año XII, (31 Agosto 1888), núm. 277, p. 205-210; 217-219.

5. COMITÉ PARISIEN DES COLONIES DE VACANCES. "Les colonies de vacances a Paris". *Revue pedagogique* (15 juillet 1887). Edmond COTTINET, secretari del comitè, és l'autor d'una interessant *Instruction sur la formation et le fonctionnement des colonies de vacances* (Paris: Imprimerie Chaix, 1887) que Manuel B. Cossío reproduceix parcialment a l'article esmentat a la nota anterior. Sobre Cottinet i les colònies escolars a França veg. DOWNS, Laura Lee. *Childhood in the Promised Land: Working-Class Movements and the Colonies de Vacances in France, 1880-1960*. Durham: Duke University Press, 2002. De la mateixa autora veg. *Histoire des colonies de vacances*. Paris: Perrin, 2009.

6. DIRECCIÓN GENERAL DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA. "Circular sobre las colonias escolares". *Gaceta de Madrid* (19 febrero 1894), p. 675-679.

denunciaren reiteradament les pèssimes condicions de la higiene pública i privada, i uns hàbits alimentaris deplorables des del punt de vista nutricional.⁷ Quant als edificis escolars, l'any 1900 el professor Rafel Ballester Castell (1872-1931) els qualificava de "calabossos, on no hi ha higiene de cap casta, ni sol, ni aire pur"⁸ i, vint anys més tard, el farmacèutic Pere Oliver Domenge (1886-1968) feia aquest judici de les escoles de Felanitx, extensiu certament a la majoria d'escoles illenques: "És una vergonya, la més gran vergonya, la deixadesa en què es troba l'escola oficial. Mancades de llum, de condicions higièniques i pedagògiques... en edificis ruïnosos, humits, sense llum ni aire, esdevenint, per les pèssimes condicions, camp adobat a totes quantes malalties contagioses sofreix la població. Els nostros petits infants, en la perillosa edat de la seva creixença, són reclosos en sales mancades d'aire sanítos, petites i humides, on, a canvi de millorar l'esperit, hi poden perdre les colors, l'humor, i fins i tot sorprendre'ls l'envit de la mort."⁹

La sensibilitat vers aquesta lamentable situació de la infància va induir el pastor protestant Hermann Walter Bion (1830-1909) a emprendre una labor assistencial encomiable creant dispensaris especials per a infants raquífics i tuberculosos de les barriades més pobres de Zuric. L'estiu de 1876 va tenir la iniciativa de traslladar-se a les muntanyes d'Appenzell amb 68 infants, 34 nens i 34 nenes, d'aquelles barriades i d'engrescar a vuit mestres de Zuric per fer-se càrrec de la que seria considerada la primera colònia escolar a nivell mundial. L'exemple de Bion va ser seguit, primer, per altres ciutats suïsses i, després, arreu d'Europa: Alemanya (1878), Àustria i França (1880), Itàlia i Holanda (1883), Bèlgica (1886), Espanya (1887)... El moviment de les colònies anà prenent força arreu del món de manera que l'any 1911 eren ja més de mig milió els infants que fruïren del benefici de les colònies.¹⁰

Una prova de la importància creixent de les colònies és la consideració que tingueren en congressos d'Higiene, de Pediatria, d'Educació, o en els dedicats específicament a la problemàtica de la seva organització. El primer d'aquest tipus es va celebrar a Berlín l'any 1881 i el segon, l'any 1887, a Zuric, amb representants de vint països europeus, entre els quals hi havia el mallorquí Guillem Cifre de Colonya i el seu amic Manuel Bartolomé Cossío que l'any anterior havia dirigit la primera colònia escolar en territori espanyol. En congressos celebrats posteriorment ben aviat van entrar en col·lisió dos discursos que responien a dues maneres d'entendre la finalitat de les colònies. Un primer discurs higienista posava l'accent en la necessitat d'aire pur, banys de sol i de mar, d'exercici físic i bona alimentació. L'altre discurs, el pedagògic, en canvi, privilegiava la funció educadora de les colònies a través del joc, les excursions

7. Veg. especialment OLIVER JAUME, J. [3]; TOMÀS MONSERRAT, J. *Medicina y sociedad. El Colegio de Médicos de Baleares*. Palma, 1985; MARCH NOGUERA, Joan. "L'higienisme i l'inici de l'urbanisme escolar a Mallorca (1870-1900)". *Randa* (2006), núm. 57, p. 161-174; RODRÍGUEZ TEJERINA, J. M. *Historia de la Medicina en Mallorca*. Tomo III: El siglo XIX. Palma: Graficas Ramon, 1986.

8. BALLESTER, R. (1904). *Bosquejo histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca*. Palma de Mallorca: Tip. Franc. Soler Prats, 1904, p. 13-14.

9. OLIVER DOMENGE, P. "Insistint. Els calàpets socials". *El Felanigense* (17 març de 1923). Citat a MORRO, Mateu; SERRA, Sebastià. *L'Esquerra Nacionalista a Mallorca (1900-1936)*. Barcelona: La Magrana, 1986.

10. VILA, Pablo. "Importancia social de las colonias escolares". *Revista de educación*, II, (15 mayo 1912), núm. 5, p. 282.

sions i les visites culturals que, a la vegada que proporcionaven un coneixement de l'entorn natural i del patrimoni cultural, fomentaven la responsabilitat i l'esperit de col·laboració. Inicialment va ser predominant la concepció higienista, cosa que es feia ben palesa en els criteris de selecció dels colons que es volia que estigués a càrrec de personal mèdic, com postulava l'any 1918 el metge mallorquí Gabriel Oliver Mulet (1847-1934) en el discurs inaugural a les activitats de la Reial Acadèmia de Medicina de Palma.¹¹

Discurs pedagoga

El tomb cap al discurs pedagoga va començar devers els anys 20 a mesura que anava guanyant terreny la idea de que la colònia, a més d'una institució benéfico-sanitària, era una modalitat d'organització escolar que propiciava l'acció educadora segons el model de l'Escola Nova.¹² A Mallorca, aquest canvi coincideix amb l'assumpció per part del Museu Pedagògic Provincial de la responsabilitat d'organitzar les colònies patrocinades i finançades per la Diputació. L'any 1924 el director del Museu Pedagògic, Joan Capó Valls de Padrinas (1888-1952) va reorganitzar les colònies segons aquest nou enfocament. Amb la intenció de que l'alumnat conegués intuïtivament el major nombre possible de poblacions i paisatges, va donar a les colònies un caràcter "ambulant" de tal manera que cada tanda de colons sojornava per etapes de deu dies a cada una de les tres bases de que es disposava aleshores: l'oratori de Santa Caterina del Port de Sóller, l'escola graduada de Bunyola i el pavelló "Verge del Carme" de Portocristo que generosament havia cedit el propietari de les coves del Drac.¹³ L'ideal de Capó era sembrar Mallorca d'escoles ben equipades en llocs estratègics de l'illa a fi que a l'estiu poguessin servir de residència als diversos grups de colons que, per torns, anirien passant per cada una d'elles.¹⁴ Amb aquestes colònies "itinerants" s'aconseguiria que els escolars copsessin sobre el terreny la multiplicitat d'aspectes que ofereix l'illa tant des del punt geomorfològic (muntanya i pla, interior i costa, platja i penya-segats) com des de la perspectiva socio-econòmica (ciutat i poble, bosc i camp cultivat, indústria, artesanía, agricultura,

11. OLIVER MULET, Gabriel. "Colonias escolares". *Revista Balear de Ciencias Médicas*, vol. XXXI, (Abril 1918), núm. 819, p. 107. El Dr. Oliver era fervent partidari de les colònies i de les escoles a l'aire lliure. Veg. TOMAS MONSERRAT, J. [7], p. 96-97.

12. DOWNS, Laura Lee. *Histoire des colonies de vacances*. Paris: Perrin, 2009, p. 15.

13. Alguns anys només hi hagué dues bases (1924 i 1933) i els anys 1934 i 1935 l'escola de Bunyola va ser substituïda per uns locals del magnífic edifici del Consolat de Mar que aleshores era la seu del Museu Pedagògic Provincial. Veg. per a més detalls les declaracions de Llorenç M. Duran a OLIVER JAUME, Jaume. *Escola i Societat (L'ensenyament a les Illes en el segle XX)*. Palma: Moll, 1978, p. 153.

14. PAIDÓFILO. "Las colonias escolares provinciales". *El Magisterio Balear* (6 agosto 1928), núm. 193, p. 234, explica: *El Museo Pedagógico organizará este año cinco colonias que irán pasando todas ellas por los tres sitios indicados, cambiando de panoramas, de ambiente, y hasta de alimentación. / Y Dios haga que los ideales de nuestro querido Director del Museo Pedagógico lleguen a verse colmados por lo que a este extremo se refiere. "Yo veo -nos decía- Mallorca rodeada de magníficos edificios --locales escuelas-- en los puntos estratégicos, y en ellos instaladas sendas Colonias Escolares con servicio permanente durante dos meses, y los niños con sus maestros dar la vuelta a todos, viendo todos lo bellos rincones de Mallorca. Para el año próximo podrían instalar uno en Valldemosa. El otro en Capdepera. ¿Por qué no?*

ramaderia, pesca i comerç) i cultural (monuments civils i religiosos, arquitectura urbana i rural, institucions polítiques o associacions cíviques).

El més notable, però, d'aquesta nova modalitat organitzativa no era aquest caràcter itinerant, sinó la composició de l'alumnat. Les colònies anteriors s'havien nodrit gairebé exclusivament d'infants d'escoles de Palma, Maó i Eivissa, probablement perquè es creia erròniament que els infants de poble no necessitaven fortificar el seu cos i el seu esperit amb els aires del mar i la muntanya. Joan Capó, volent estendre el benefici de les colònies al major nombre possible d'infants, va pensar que estaria bé que la colònia, avenint-se amb el determinatiu de *provincial*, donés entrada també a alumnes d'escoles rurals. Així, a la colònia de 1924 hi anaren nens de vint poblacions diferents de les Balears i una proporció semblant es mantingué en els anys següents. Una altra novetat era el sistema de selecció dels colons que ara no eren triats *de los más pobres entre los más débiles, y de los más necesitados entre los más pobres*. La selecció no la feien els metges sinó els mestres respectius i amb un criteri academicista de manera que donaven preferència als qui eren considerats els millors alumnes. La colònia esdevenia així una mena de recompensa al treball escolar de tot l'any, com es reconeixia explícitament als informes finals que es lliuraven a la Diputació. *La Colonia Escolar Provincial* –llegim a la memòria de 1925– *sufrió el año pasado y conserva en éste una nueva organización. Los niños pertenecen a distintos pueblos de Mallorca y son elegidos por los Maestros. Vienen a ser los mejores de cada escuela, y la colonia es en realidad un premio a sus esfuerzos escolares*".¹⁵

Aquest discurs certament no anul·lava la perspectiva higienista, sinó que la complementava com es pot veure en el darrer projecte de colònia provincial que va presentar l'inspector Capó qui, girant l'ullada cap enrere, recordava el juny de 1936 que *las colonias escolares provinciales de Baleares tiene un carácter especial. Aparte de su función higiénica vienen realizando otra función cultural y social. Para conseguir esto se buscan los niños de los que asisten a las escuelas nacionales de los pueblos y su selección se encarga a los maestros y médicos de modo que al mismo tiempo que se consigue un robustecimiento corporal adquieren un conocimiento lo más exacto posible de la Isla y se establecen lazos de solidaridad entre los niños de diferentes pueblos*.¹⁶ Capó coneixia molt bé aquest caràcter especial ja que d'infant havia assistit a les colònies provincials de 1901 i 1902, havia dirigit les de 1914, 1915 i 1916 i era el principal responsable de totes les que es van fer a partir de 1924. Casat amb una filla de Miquel Porcel, segurament va sentir explicar més d'una vegada al seu sogre el que va escriure al *Diario de una colonia escolar en Baleares* que, donat el seu altíssim valor descriptiu, no podem deixar de transcriure:

"Nuestro modo de vivir no deja de ser original. Tiene el encanto de una novela aun no leída, y bien mirado tiene cierto punto de semejanza con la obra de Julio Verne titulada 'Dos años de vacaciones'. ¿No la conocéis? Trece o catorce niños embarcan en un buque de recreo cuyas amarras se

15. Part d'aquesta Memòria es va publicar al setmanari *Sóller* de dia 8 d'agost de 1925. La Memòria íntegra es conserva a l'Arxiu General del Consell de Mallorca, AGCM d'ara endavant, signatura X-937/118. Vull agrair al personal de l'arxiu, especialment a Isabel Garau, Maria Àngels Trapero, Isabel Munar i Miquel Gil Cuenca l'ajuda que m'han donat amb amabilitat exquisida.

16. AGCM, sign. XIII-150/102.

desatan, un temporal le arrastra y estrella contra una isleta del Pacífico, abundante en vegetación, pero desierta, donde los náufragos, abandonados a su propia inventiva y recursos, llegan a bastarse a sí mismos y a erigirse en una microscópica república.

Nosotros disponemos de un mes de vacaciones que debemos aprovechar para una doble serie de trabajos: excursiones, exploraciones, paseos, gimnasia, juegos, trepar por las montañas, saltar por las peñas, bañarnos, ejercitar y desarrollar las fibras todas y todos los músculos del cuerpo; cantar, leer, escribir cuanto sucede, resolver problemas, escuchar explicaciones, observar la naturaleza y los astros, visitar fábricas y monumentos históricos, adquirir algunas miagitas de todos los ramos del saber humano, enriquecer nuestra inteligencia con nuevos conocimientos. Figurémonos también, para mejor cumplir nuestro objeto, que estamos separados del resto del mundo y concentremos nuestra actividad para mejorarlos. La situación en que nos encontramos y los elementos de que disponemos son inmejorables.¹⁷

La primera colònia a Mallorca

Si les pedres parlessin l'oratori de Santa Caterina del Port de Sóller seria el principal testimoni mallorquí d'aquest doble discurs sobre les colònies escolars. Efectivament, va ser seu de les colònies escolars provincials des de 1893 fins al 1935, amb l'excepció dels sis anys que van de 1895 a 1905 i dels anys 1903, 1924 i 1926. L'oratori té també l'honor d'haver acollit la primera colònia escolar que es va fer en terres mallorquines. Quan això va passar, l'estiu de 1893, feia 17 anys que Hermann W. Bion havia iniciat el moviment de les colònies escolars a nivell mundial, en feia 10 que Edmond Cottinet havia posat en marxa la primera a França, i en feia només 6 que Manuel B. Cossío, bon coneixedor d'aquestes experiències estrangeres, havia organitzat la primera colònia en territori espanyol, concretament al poblet mariner de San Vicente de la Barquera (Santander) on 20 nens madrilenys van passar un mes de colònies de vacances.

Cossío va importar a Espanya la llavor de les colònies que tenia el terreny adobat per la pràctica excursionista de la *Institución Libre de Enseñanza* de la qual era un dels dirigents més notables.¹⁸ No és estrany que aquesta llavor germinés també a Mallorca on existien dues escoles dissenyades a imatge i semblança de la *Institución Libre de Enseñanza* de Madrid: la *Institución de Enseñanza de Pollensa*, creada per Guillem Cifre de Colonya,¹⁹ i l'Escola Mercantil, de Palma, després anomenada Institució Mallorquina d'Ensenyament, fundada per Alexandre Rosselló Pastor.²⁰ De tota manera, l'estímul directe per a l'organització de colònies va venir de dalt i de la dreta, del Ministeri de Foment del govern de Cánovas, que en una reial ordre de juliol de 1892 instava a les corporacions públiques, associacions i empreses privades a organit-

17. PORCEL RIERA, Miguel. *Diario de una colonia escolar en Baleares: Puerto de Sóller. Agosto de 1901. Notas tomadas sobre el terreno*. Palma: Tipo-lit. de Bartolomé Rotger, 1901, p. 15.

18. Sobre la contribució de la *Institución Libre de Enseñanza* a les colònies veg. número monogràfic del *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, segona època, (octubre 2004), núm. 55.

19. Cossío va estar a Pollensa l'any 1885 per visitar la institució. Veg. SALAS VIVES, Pere. *Guillem Cifre de Colonya. Un sant que no anava a missa*. Pollença: El Gall, 1999.

20. COLOM CAÑELLAS, Antoni J. "La Institución Libre de Enseñanza en Mallorca", a DELGADO, B. (coord). *Historia de la Educación en España y América*, tomo III. Madrid: Ed. Morata & SP, 1994, p. 470-476. Del mateix autor veg. *La Institució Mallorquina d'Ensenyament*. Palma: Documenta Balear, 2008.

zar colònies escolars. Alexandre Rosselló, una de les personalitats més influents en la Diputació Provincial, va ser especialment receptiu a aquesta crida i, a la tardor de 1892, va aconseguir que la Diputació engegés una subscripció per recaptar fons per finançar la primera colònia escolar a les Balears.²¹ Va ser el mateix Rosselló, com a vicepresident de la Comissió Provincial, qui va encarregar al mestre Miquel Porcel la direcció d'aquesta primera colònia. Porcel era aleshores un jove mestre de 24 anys que havia començat una brillant carrera com a regent de l'escola pràctica annexa a la Normal de Palma, plaça obtinguda per oposició, després d'haver estat durant el curs 1890-91 a Naas (Suècia) per estudiar la tècnica i la didàctica dels treballs manuals, becat per la Diputació precisament a instàncies d'Alexandre Rosselló.²²

El juny de 1893 el president de la Diputació, com faria cada any a començament de l'estiu, va sol·licitar a l'Ajuntament de Sóller la cessió de l'oratori de Santa Caterina per acollir una *humanitaria empresa que no persigue otro propósito que arrancar víctimas al raquitismo y al escrofulismo consiguiendo a las malas condiciones higiénicas en que se ven obligados a vivir los pobres en las grandes poblaciones*.²³ Després d'haver rebut una resposta afirmativa per part de l'Ajuntament, el 10 de juliol de 1893 el mestre Porcel va presentar a la Comissió Provincial el projecte de la primera colònia escolar on confessava que per a la seva organització s'havia basat en les experiències de Bion a Zuric i de Cottinet a Paris.²⁴ El projecte va ser aprovat i tres setmanes més tard, el dilluns dia 31, s'instal·laren a l'oratori de Santa Caterina els integrants de la colònia: el seu director, tres auxiliars estudiants de la Normal, dotze alumnes de les escoles públiques del centre de Palma i dos criats, un home i una dona, contractats per atendre els encàrrecs, fer les compres, cuinar i netejar les instal·lacions. Els colons van ser seleccionats pels seus mestres d'entre els més necessitats, dèbils i malaltissos de les seves respectives escoles, havent-n'hi un grupet de l'escola de la Casa de la Misericòrdia, com seria habitual en anys successius.²⁵

La primera colònia va ser més "escolar" que cap altra. Encara no s'havien publicat les valuoses orientacions de la circular de febrer de 1894 que servien de guia per a la programació de les colònies dels anys posteriors i que aclaria que *Allí no van a seguir regularmente sus clases, ni parte de éstas, ni siquiera a tomar continuamente apuntes y notas, como hace un viajero excursionista; nada, en suma, de lo que pudiera traer, sin advertirlo, la idea de un estudio impuesto, de un deber más o menos ingrato, y no digamos un exceso superior a sus fueras. Si esto es el trabajo, los niños no van a trabajar, en ese sentido inexacto que suele darse a esta*

21. CAPÓ VALLS DE PADRINAS, J. "Notas para una historia escolar de Baleares". *El Magisterio Balear* (10 agost de 1935), núm. 559, pàg. 241. En aquest butlletí de l'Associació de Mestres va aparèixer el dia 15 d'octubre de 1892, la convocatòria d'una assemblea *al objeto de tratar de si deben o no contribuir, agrupados o particularmente los Maestros a la suscripción abierta por la Diputación provincial para el fondo de las colonias escolares*. (*El Magisterio Balear* (15 octubre 1892), núm. 42, p. 1). Cal corregir, per tant, la versió que es dona a la p. 54 de COLOM CAÑELLAS, Antoni J. D. *Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Palma: Centre d'Estudis Gabriel Alomar, 1984.

22. COLOM, A. J. [21].

23. AGCM sign. X-904/84.

24. AGCM sign. X-904/83.

25. Els altres colons procedien de l'escola dels mestres Gamundí (4), Danús (4) i de l'Annexa (4). Els estudiants de Magisteri que assistiren com auxiliars eren Joan Terrassa Payeras, Ramon Vicens Clar i Josep Naveira.

*palabra. Van a mejorar su salud y restaurar su naturaleza.*²⁶ Aquest estiu a Santa Caterina els colons van anar a classe regularment de 8 a 10 del matí i de 3 a 5 de la tarda, juntament amb una partida d'al·lots del Port de Sóller que acudien puntualment en sentir les 24 batallades convingudes. Durant aquestes quatre hores Porcel o els auxiliars, per torn, els explicaven temes relacionats amb l'entorn més immediat: el mar, les fonts, els minerals, la flora, el ciment, l'oli, els teixits... Mentre els alumnes adherits feien exercicis de repàs, de matemàtiques o de gramàtica, els colons es dedicaven a escriure el diari de la colònia, activitat que els ocupava la major part del temps de classe.²⁷

La colònia es va desenvolupar sense cap contratemps fent les activitats programades: banys de sol i de mar, jocs dirigits, cants, visites a centres d'interès de Sóller, excursions a la Torre Picada, al Far de la Punta Grossa, a Fornalutx, a Deià, a Lluç i al Torrent de Pareis... A les conclusions de la Memòria el director es congratula de que s'hagi triat com a base l'oratori de Santa Caterina del Port de Sóller del qual diu que hi havia pocs llocs com aquell a la província que reunís *idénticas condiciones de salubridad, buen panorama, capacidad y proximidad al mar, al centro de población y facilidad de abastecimiento.*

Les colònies escolars masculines a Santa Caterina

Miquel Porcel va dirigir les següents colònies fins a 1914 amb l'excepció dels anys 1902, 1908 i 1910 que ho va fer el mestre de Son Servera Jaume Fornaris Taltavull (1873-1931) que havia assistit com auxiliar a la colònia de l'any 1901.²⁸ Porcel el descrivia amb uns termes prou elogiosos: *Los colonos aseguran que es bueno, muy bueno. Yo certifico que, efectivamente, es fino en sus maneras, dulce en sus frases, pero enérgico cuando es preciso imponerse a las turbas. Tiene conversación chispeante y cautivadora, se hace escuchar sin esfuerzo en las explicaciones, a las que sabe revestir de forma amenisima. Su afabilidad y carácter abierto le han valido la mejor acogida por parte de todos los aquí reunidos, y a las veinticuatro horas de llegado se le trata y considera como un antiguo compañero. Él por su parte, se presta a todo el trabajo de la colonia, de cuya vida se halla ya compenetrado. Tiene facilidad para comprender lo que de él se espera y posee repertorio científico más que suficiente para cumplir con acierto cualquiera misión que se le encargue.*²⁹ Tampoc es quedava curt en lloances el redactor anònim de *El Magisterio Balear* que diu que aquest mestre a Son Servera era *uno de los maestros más distinguidos y estudiosos de nuestra Provincia cuyo celo por la enseñanza está de sobra acreditado por los resultados de la escuela que dirige, en la cual tienen cabida todos los*

26. Aquest fragment de la circular és una reproducció literal del que havia escrit COSSÍO a *La colonia escolar de Madrid en 1887*, del qual hem donat la referència bibliogràfica a la nota 4.

27. Es conserva la Memòria a AGCM, sign. X-904/83, i fragments del diari dels colons i dels auxiliars Joan Terrassa i Ramon Vicens publicats a "Colonia escolar del Puerto de Sóller. Diario." *El Magisterio Balear* (19 agosto 1893), núm. 33, p. 4-8.

28. PONT BALLESTER, Guillem. *Jaume Fornaris i Taltavull, mestre. (Son Servera, 1893-1931)*. Palma: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears, 1983.

29. PORCEL, M. [17], p. 76.

*adelantos de la pedagogía moderna, y últimamente con los ensayos agrícolas que ha llevado a efecto en un campo de experimentación cuidado por sus escolares.*³⁰ Joan Capó Valls de Padrinas va dirigir les colònies provincials de 1914, 1915 i 1916 amb la voluntat d'aplicar en la pràctica els coneixements teòrics que havia après a l'Escola Superior de Magisteri, un centre difusor de les idees de la *Institución Libre de Enseñanza*.³¹ Antoni Salom Pizà, director de l'escola de la Casa de la Misericòrdia coneguda aleshores com *Institución Provincial Educativa*, va dirigir les sis colònies següents, de 1917 a 1922, i Francesc García Torres, la de 1923.³²

Fins a l'any 1923 totes les colònies provincials de nens van tenir com a única base l'oratori de Santa Caterina, excepte la de 1906 que va començar a l'hostatgeria de l'ermita de la Verge de la Victòria (Alcúdia) perquè part de l'oratori estava en obres i l'altra part estava ocupada per la colònia de nines. L'any 1924, en què es va iniciar la modalitat de colònia itinerant, es va descartar l'oratori com a seu segurament a causa del mal estat de l'edifici. Aquell any hi hagué dos tornos, un que va començar al casal Rubert de El Terreno i l'altre a Portocristo, que s'intercanviaren el lloc de residència a meitat del període de colònies. L'any següent, donat l'èxit de la nova organització, Joan Capó pensava repetir l'experiència mantenint les mateixes ubicacions, però l'edifici de Portocristo havia estat arrasat per un cicló i el casal Rubert ja estava ocupat pels al·lots del reformatori de Nazaret. Joan Capó hagué de cercar nous espais i amb tal propòsit es va traslladar al Port de Sóller per tal d'examinar sobre el terreny l'estat dels edificis del *Lazaretto* i de Santa Caterina.³³ Finalment, es va decidir per l'oratori on, després d'efectuar unes petites reparacions, el divendres dia 7 d'agost de 1925 s'instal·laren 38 nins procedents de distintes poblacions de Mallorca, Menorca i Eivissa.³⁴ L'inspector pogué comprovar aquell estiu que el deteriorament de l'edifici havia arribat a tals límits que ja no permetia acollir cap altra colònia més. A la mateixa conclusió havia arribat una comissió d'obres a qui la Junta Local de Primera Ensenyança de Sóller havia encarregat un examen minuciós de l'oratori el gener de 1926. *El techo del edificio -deia l'informe- amenaza ruina, estando muy expuesto a que un día de temporal se derrumbe y sea causa de alguna desgracia; el suelo está en pésimo estado, faltándole ladrillos, lo cual le afea y además expone a los niños que concurren a dicha escuela a que, al andar por él, tropiecen y se hagan daño.*³⁵ Davant aquest dictamen l'Ajuntament de Sóller va encarregar un projecte de remodelació de l'edifici i es va crear un Patronat Escolar amb l'objectiu de construir una nova escola dins el recinte de Santa Caterina. Les obres projectades s'executaren amb set o vuit mesos i la nova escola pogué obrir les portes a l'alumnat el gener de 1927.

30. "Colonias escolares". *El Magisterio Balear* [5 agosto 1902], p. 286.

31. *Informe - Memoria que presenta a la Exma. Diputación Provincial de Baleares el encargado de la Colonia escolar de niños de Puerto-Sóller. Agosto 1914.* AGCM sign. X-923/63.

32. GARCÍA TORRES, Francisco. *Memoria que presenta a la Excm. Diputación de Baleares el encargado de la Colonia Escolar de niños de Pto. Sóller. Año de 1923.* AGCM signatura II-711/3.

33. *Sóller* (1 d'agost de 1925).

34. Veg. Crònica al setmanari *Sóller* de 8 d'agost de 1925.

35. Citat a PÉREZ PASTOR, Plàcid. *Santa Caterina del Port de Sóller. L'evolució d'un edifici des del segle XIII al XXI.* Palma: Consell de Mallorca, 2002, nota al peu de la p. 60.

Abans de la reforma de 1926 l'edifici de Santa Caterina havia passat ja per nombroses modificacions que ha estudiat d'una manera rigorosa i documentada l'historiador Plàcid Pérez Pastor. Quan es va fer la primera colònia, l'any 1893, feia només tres anys que s'havia fet una millora notable per instal·lar-hi una escola pública de nins i habilitar la cuina i la cambra com a residència del mestre.³⁶ A començament del segle XX Miquel Porcel el descrivia així:

"Santa Catalina es un vetusto monasterio edificado sobre una altura en una península que cierra la parte oriental del puerto de Sóller. Pesada cuesta de maltrechos escalones conduce desde el muelle a la plazoleta amurallada que precede al edificio. Un cañón medioeval carcomido por la herrumbre y montado sobre primitiva cureña asoma la inofensiva boca por encima del muro y otro, más cansado por el tiempo, yace por los suelos. Un ancho portalón sirve de entrada a nuestra casa y un campanario de espadaña la corona. En su centro, un patinillo, sombreado por jóvenes y ya frondosas parras, da acceso al dormitorio y a la anteiglesia y de ella a otras habitaciones, al corral, al corredor que conduce al comedor y a la iglesia que es de reducidas dimensiones.

El comedor es la habitación más deliciosa. con un balcón cuyos balustres caen perpendicularmente sobre el mar y está a más de 25 metros sobre su nivel, orientado hacia el N.N.E., pero abrigado del sol por la roca viva, comunica fresco ambiente a la estancia y lo templado de la temperatura y la amenidad del paisaje que desde dicho balcón se disfruta (por algo se llama la Miranda) hacen de él indicado paraje para un sanatorio veraniego."³⁷

Amb la reforma de 1926 el menjador va ser precisament l'única peça que no va sofrir modificacions. Joan Capó, a la Memòria de la colònia de 1927, descrivia així l'abast d'aquesta reforma:

"La vetusta casa que tantos años cobijó las Colonias Escolares Provinciales se ha transformado totalmente. De su estrechez no queda nada. Sólo el espléndido comedor con su Miranda magnífica recuerda lo que fue. Todo lo demás ha sido transformado. Derribado el dormitorio por insuficiente, se ha construido otro magnífico con amplios balconajes que miran al Puerto, se ha urbanizado lo que fue el corral de higos chumbos, se ha trazado una hermosa carretera, se ha ensanchado y arreglado el patio anterior."³⁸

Des de l'estiu de 1927 fins al 1935 l'oratori tornaria a ser base de la colònia provincial encara que no de forma exclusiva, com abans, ja que s'havia imposat l'organització estrenada l'any 1924. Cada grup, sota la supervisió de Joan Capó, que figurava com a director, i la direcció d'un mestre, que figurava com a sotsdirector, assistit per dos auxiliars, passava per cada base només una part del període de colònies.

36. PÉREZ PASTOR [35], p. 58-59.

37. PORCEL, M. [17], p. 13-14.

38. CAPÓ VALLSDEPADRINAS, J. *Colonia de 1927. Memoria. Consideraciones generales. Horarios. Excursiones. Planos y fotografías. Datos antropométricos*. AGCM, signatura II-711/3.

Colònies femenines al Lazaretto

Les colònies femenines provincials van començar l'any 1904 i van continuar cada estiu fins a la guerra del 36 amb l'excepció dels anys 1905, 1908 i 1924 que no es van fer per raons econòmiques o burocràtiques. Les primeres van estar sota la direcció de la mestra parvulista Paula Antònia Cañellas Alba (1874-1940) que va repetir els anys següents fins el 1925 en què va ser substituïda per Josepa Estades Alcover. La mestra Francisca Catany Mascaró (1894-1967) va dirigir la de 1926; Maria Pont Darder, la de 1929, i Ifigènia Taltavull Motta (1885-1948) va regir les de 1927 i 1928, i les que van de 1930 a 1935.³⁹

Per a la instal·lació de les cinc primeres colònies femenines es va triar també un edifici del Port de Sóller, el *Lazaretto*, que estava situat –segons escrivia l'Arxiduc l'any 1884– “davant el moll, a ponent de la desembocadura del torrent del Mar i als peus del rocós cap Gros, damunt del qual s'alça una farola.”⁴⁰ Aquesta edificació, derruïda cap a l'any 1964, mai no va ser utilitzada per fer la funció per la qual havia estat construïda l'any 1819, és a dir, per posar en quarantena els viatgers de vaixells sospitosos de portar malalties contagioses. Era una construcció de dos pisos ubicada dins un tancat de parets molt altes amb tres separacions que comunicaven directament amb la mar.⁴¹

El *Lazaretto* no reunia les condicions adequades per a albergar una colònia escolar. Era petit, no hi cabien més de quinze persones i no era gaire confortable. No hi havia cisterna i l'aigua s'havia de transportar en garrafes i conservar dins botes de fusta on no hi podia estar gaire temps perquè es corrompia. Cada any, a començament de l'estiu, l'Ajuntament de Sóller condicionava l'edifici per acollir decentment la colònia. L'estiu de 1910, però, quan el grup de nenes va arribar per instal·lar-s'hi, els locals del *Lazaretto* estaven molt bruts perquè així els deixaren les tres famílies que hi havien viscut tot l'any amb permís de la corporació municipal. Paula Cañellas va informar d'aquesta anomalia al secretari de la Diputació, Silvano Font, en una carta que, sense la seva autorització, es va publicar a *La Última Hora* de dia 16 d'agost. El batle de Sóller va replicar tot enfadat perquè la mestra no s'havia adreçat primer a ell per tal de mirar de solucionar el problema. Paula Cañellas va contrareplicar matisant que mai no havia volgut malmetre el bon nom de Sóller, cosa de què l'acusava el batle. La polèmica es va tancar sense més conseqüències per aquell any, però aquest incident va fer que la colònia femenina ja no tornés mai més al *Lazaretto* que va ser substituït pel Puig de Sant Salvador de Felanitx (1911 i 1912), una casa llogada a Portopí (de 1913 a 1917), Santa Caterina del Port de Sóller quan no hi eren els nins (1918 i 1919), l'escola de S'Arenal o a la de Bunyola.

39. Una breu semblança d'aquestes mestres la podeu trobar a CANUT, María Luisa – AMORÓS, José Luis. *Maestras y libros (1850-1912)*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, Escola Universitària Alberta Giménez, Institut Menorquí d'Estudis, 2000. Sobre Josepa Estades i Francisca Catany veg. més informació a COMAS, Francesca. *Els viatges pedagògics i la renovació educativa. Les relacions de la JAE amb les Balears*. Palma: Documenta Balear, 2007.

40. ARXIDUC LLUIS SALVADOR D'ÀUSTRIA. *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*. Volum V. Primera part. Palma: 2002, p. 208.

41. MASCARÓ PASARIUS, J. *Corpus de toponímia de Mallorca*. Vol. III. Palma: Gráficas Miramar, 1965, p. 1179.

No hi havia gaire diferències entre les colònies femenines i les masculines. Al *Lazaretto*, potser per la incomoditat dels locals, les alumnes passaven la major part del temps arran de la mar ja que només anaven a cobro per escriure el diari, per menjar i per dormir. Una diferència notable era la intensitat i la duració de l'exercici físic. Les excursions de les nenes, per exemple, mai no solien superar els 8 kms. de marxa i en feien menys que els nens. Malauradament no se troben prou memòries ni diaris de colònies femenines que permetin determinar la quantitat i modalitat de les seves activitats físiques. Paula Cañellas especifica en alguns dels seus informes que feien gimnàstica sueca i que cada dia jugaven, però no esmenta cap joc. Més explícita és Josepa Estades a la memòria de 1925 quan escriu: *Para la educación física, objeto esencial de las colonias, nos servimos de los múltiples medios a nuestro alcance. Juegos infantiles como "La gallina ciega", "Las cuatro esquinas", "La comba", etc. la Gimnasia de la cartilla militar, danzas rítmicas populares, paseos, excursiones y baños de mar y sol.*⁴² Una de les diferències més pintoresques és la de l'hora del bany que, al manco al Port de Sóller, mai no va coincidir a les dues colònies. Mentre els nins es banyaven en dejú a primera hora del matí, les nines ho feien més tard, a les onze, ja que al parer de Paula Cañellas les onze era *la más indicada por médicos e higienistas para constituciones débiles y enfermizas.*⁴³

Aspectes organitzatius

A començament de juliol la Diputació o, a partir de 1924, el Museu Pedagògic Provincial enviava una circular als mestres de les escoles públiques demanant-los que lliuessin una relació d'alumnes aspirants a formar part de la colònia escolar. Inicialment aquesta comunicació anava adreçada exclusivament a les escoles de Palma, però donat que l'Ajuntament organitzava des de 1906 les seves pròpies colònies, es va estendre l'oferta a Eivissa, Maó i Ciutadella, primer, i des de 1924, a totes les escoles de les Balears. La selecció definitiva corria a càrrec d'un metge de la Casa de la Misericòrdia o de l'Hospital Provincial, sovint amb l'ajuda del director de la colònia, quan era predominant el discurs higienista, o la feia el director de la colònia, eventualment amb l'ajuda d'un metge, quan dominava la perspectiva pedagògica. A les colònies provincials mai no hi van mancar nins o nines, uns tres o quatre, asilats a la Casa de Misericòrdia que estava a càrrec de la Diputació.

El punt de trobada per iniciar la colònia era precisament l'edifici de la Misericòrdia, devora l'Hospital Provincial. Allí es feia la primera revisió mèdica i s'omplia la fitxa antropomètrica on, a més de la filiació i l'edat, s'apunava l'estatura, el pes i el perímetre toràcic dels colons.⁴⁴ Aquestes dades se compararien després amb els resultants de la segona revisió mèdica que es realitzava al final del període de colònies. La diferència, gairebé sempre positiva en tots els ítems, era registrada en la fitxa antropomètrica que s'inclouïa en les memòries que els directors

42. ESTADES ALCOVER, J. *Colonia escolar provincial de niñas. S'Arenal, 1925.*

43. CAÑELLAS ALBA, P. *Memoria de la colonia escolar de niñas. 1906.* AGCM, sign. X-920/62.

44. Alguns anys la revisió es feia un dia o dos abans o després de la partida. A vegada en lloc del perímetre toràcic es mesurava la capacitat pulmonar usant un esperiòmetre.

de les colònies lliuraven a la Diputació. Per aquesta font podem saber que l'edat dels colons oscil·lava entre els vuit i els catorze anys, predominant els d'onze i dotze anys.

Els escolars seleccionats per formar part d'una colònia arribaven a la Casa de Misericòrdia amb el cap rapat i un bolic que contenia una pastilla de sabó, dues tovalloles, un parell d'espardenyas, mocadors, camisetes, calçons blancs i un capell de palmes. Després de la revisió mèdica es posaven l'uniforme que consistia per als nins en uns pantalons curts de llista, una camiseta elàstica de cotó amb ratlles blaves i blanques disposades horitzontalment, espardenyas blanques i capell d'ales amples. Les nines, amb cabellera curta, anaven amb falda, camisa i espardenyas blanques, i fulard i cinturó vermells.

Partien cap a Sóller en diligència, primer, i a partir de 1912 en tren que els costava a meitat de preu gràcies a la generositat del director de l'empresa Ferrocarril de Sóller. Durant el trajecte els mestres, atents a la situació anímica dels infants, procuraven animar-los i distreure'ls per tal d'evitar la nostàlgia o la prevenció d'alguns a viatjar en tren cosa que per a molts d'ells era una experiència nova.

El primer dia el dedicaven a familiaritzar-se amb l'espai que havien d'ocupar i amb els companys i mestres amb qui havien de conviure. El director els explicava l'horari, el pla d'activitats i les normes de convivència. Era important que els escolars entenguessin perfectament que la colònia era com una gran família en què tots s'ho passarien bé si s'ajudaven mútuament col·laborant en els treballs i en els jocs. Per això, es repartien les feines de manera que tots tinguessin alguna responsabilitat fent-se càrrec per torns, a vegades en equip, de parar taula, de la preparació dels jocs, de la neteja, la correspondència, la biblioteca, d'anar a cercar aigua o a treure-la de la cisterna... Els auxiliars, mestres o estudiants de Magisteri, encara que assistien a tots els actes de la colònia, també alternaven en la vigilància i gestió de les activitats, excepte en els exercicis de gimnàstica i cant que, segons les aptituds, eren responsabilitat exclusiva d'un sol auxiliar.

Un dia en una colònia escolar

S'aixecaven al sol eixit, entre les cinc i les sis, o més prest si havien de fer una excursió molt llarga. Desfeien els llits i es rentaven cara, cap, mans i braços amb aigua i sabó. Alguns anys el primer que feien en sortir del dormitori era hissar la bandera mentre cantaven l'himne *Honor a ti, bandera de la patria*.⁴⁵

La primera hora del dia la passaven en dejú fent algun exercici físic: passeig, gimnàstica, bany a la mar o jocs dirigits. Els exercicis gimnàstics, que per a molts de nins constituïen una novetat, es feien a l'arenal de la platja o al pati seguint la cartilla escolar o la militar, amb l'esperit que volia Miquel Porcel quan deia: *Detesto toda exhibición de chicos tiesos, rígidos, uniformados; odio cuanto tienda a militarismo infantil; pero la exacta disciplina, la precisión*

45. Aquest himne va ser publicat en full apart pel Museu Pedagògic Provincial i distribuït amb el número 75 de *El Magisterio Balear* corresponent al dia 3 de maig de 1926. Probablement és el mateix himne que s'esmenta a PORCEL, M. [17], p. 64.

*matemática de un ejercicio gimnástico me place en extremo.*⁴⁶ Si no feia mal temps baixaven a la platja per prendre un bany ja que nedar, el que se diu nedar, n'hi havia molts pocs que en sabien. En un grup de l'any 1932, per exemple, només hi havia tres al·lots que en sabien, però només un d'ells gosava anar allà on l'aigua el tapava.

Després del bany s'organitzava a l'arenal algun dels jocs dirigits pels mestres: a pavellons, a disc, a quilles, a llop i pastor, al caçador, a l'*asalto*, al triquet, al qui fa tres fa nosa, o a *rounders*, que era el joc que tenia més èxit entre els nins i els mestres. Ben explícitament deia Miquel Porcel que l'objectiu de la introducció d'aquests nous jocs era desterrar *los juegos bárbaros de toros y pedradas* a que solien jugar els nins en el carrer.⁴⁷

Els desdejunis, després d'una hora d'exercici físic, devien ser ben saborosos. Eren variats i prou consistents. El més habitual era el trempó però anava acompanyat de sardines en escabetx, ous bullits, formatge, embotits o pebres torrats. Podien prendre també cafè amb llet, pa amb confitura o amb xocolata, i fruita del temps a voler: peres, figues, raïm, pomes, figues de moro... Els diumenges i festius prenien una tassa de xocolata i un panet o una ensaïmada per mullar-hi.

Després del desdèjuni i d'un breu descans començava l'hora del "treball" intel·lectual que dedicaven a assistir a les lliçons programades pel mestre, a la lectura comentada i, sobretot, a la redacció del diari de la colònia que era una tasca obligatòria per a tots i cada un dels colons en totes i cada una de les colònies.

Les lliçons eren sobre temes lligats a les activitats que farien durant el dia o que havien fet el dia anterior. No hi havia, pròpiament parlant, assignatures però aprenien nocions bàsiques de geologia, botànica, zoologia, geografia i història de Mallorca, tècniques artesanals o industrials, etc. Sovint eren continuació de lliçons ocasionals, dites així, perquè es feien en ocasió de preguntes o observacions espontànies dels alumnes en el transcurs d'una excursió o d'una visita cultural.

Cada dia dedicaven com a mínim una hora a la lectura per la qual disposaven d'una petita biblioteca de llibres adequats a la mentalitat infantil. Per a la lectura individual, que feien d'una manera absolutament voluntària immediatament abans o després de dinar, tenien alguns llibres de divulgació científica i un bon aplec de contes de Calleja.⁴⁸ La lectura en grup o lectura explicada formava part de la "classe" i es feia a base de diàleg socràtic entre mestres i alumnes. Amb aquest sistema es llegiren, comentaren i discutiren gairebé a totes les colònies el *Diario de una colonia escolar en Baleares* de Porcel i *Dos años de vacaciones* de Jules Verne. També foren objecte de lectura explicada *Robinson Crusoe*, *Veinte mil leguas de viaje submarino* i *El maravilloso viaje de Nils Holgerson*.

L'escriptura del diari era una de les pràctiques més característiques de les colònies escolars que sintonitzava plenament amb la "nova educació", concretament amb la idea segons la qual els infants aprenien a escriure millor descrivint les seves pròpies experiències que no pas fent dictats o redaccions sobre temes abstractes coneguts indirectament a través dels llibres o de

46. PORCEL, M. [17], p. 49.

47. PORCEL, M. [17] p. 18.

48. Al compte justificat de la Colònia de 1904 s'inclou un rebut de la compra de 220 contes de l'editorial Calleja a la llibreria palmesana de Bartomeu Rotger.

les explicacions del mestre. D'acord amb aquesta idea se donava, de bon principi, una total llibertat a l'alumne per escriure el que volgués i com volgués sobre el que havia fet el dia anterior. Per això, reconeixia Miquel Porcel a la memòria de la colònia de 1893 que *Dicho diario no es ni podrás serlo jamás, una obra literaria. De ser correcto acusaría la intervención de una mano ajena y perdería toda su importancia, pues importante es en mi pobre concepto un escrito que, como un espejo, refleja la situación de ánimo, tendencias y carácter del niño, a pesar de la rusticidad de las formas, desaliño ortográfico y expresión de dudoso sentido.*⁴⁹ No sempre, però, es va seguir aquest criteri. Observant que la majoria de redaccions infantils eren monòtones i sense gràcia, a les colònies dirigides per Capó a partir de 1924 es van idear diverses fórmules que, respectant l'espontaneïtat del punt de vista infantil, evitessin les deficiències de la seva expressió escrita. En alguna ocasió es va optar per donar-los un model de diari que els servís d'inspiració, però els escolars sovint es limitaven a copiar-lo. Una segona opció va ser la redacció col·lectiva, és a dir, la còpia d'un diari consensuat a partir de les converses, comentaris i discussions de les distintes versions del que havien fet el dia anterior.⁵⁰ Una tercera fórmula, ja utilitzada a la colònia de 1901, va ser la dels certàmens en què es premiaven els millors diaris, les millors cròniques d'una excursió o visita cultural, la millor descripció d'un joc o les millors col·leccions d'anècdotes de la colònia.⁵¹

Cada full del diari anava acompanyat d'un dibuix amb el motiu corresponent a les activitats que es descrivien i que, eventualment, es basava en apunts presos del natural. En algunes colònies dedicaven, després d'un temps d'esbarjo, una sessió a perfeccionar les tècniques de dibuix i de treballs manuals.

A mitjan matí, i després de la migdiada, era el moment de fer una mica de música aprenent noves cançons o assajant les que ja sabien. El repertori era prou variat i amb el temps va arribar a tenir més de cinquanta cançons, de les quals més de la meitat eren en català. Hi havia cançons populars mallorquines (La Balanguera, S'Estrella de S'Auba, La presó de Nàpols...), catalanes (Muntanyes del Canigó, L'Hereu Riera, Els gnoms de la muntanya, Els tres tambors...), d'altres regions espanyoles o estrangeres (la gallega *Negra Sombra*, la valenciana *Jota del carrer*, l'asturiana *La Praviania*, l'andalusa *Sevillana*, l'italiana *Torna a Sorrento*, la russa "Els remers del Volga"...) i cançons dels clàssics (Cançó de nois i Cançó de Solveig de Grieg, Marina de Mendelsohn, Asturiana de Manuel de Falla i *El campesino alegre* de Schumann). A més, hi havia cançons escolars (*La aveçilla*, *El Molinete*, *La Campana*, *La Golondrina*, *Escuela Moderna*...) i els himnes més o manco oficials (*Himno a la bandera*, *Himno de Espanya* de Riego i un himne mallorquí amb lletra de Maria A. Salvà i música de Bernat Salas).⁵²

49. AGCM, sign. X-904/83

50. *Dejar a los niños abandonados a sí mismos para que escriban lo que han hecho en el día anterior, es permitirles un amaneramiento en la expresión y un abandono en su desenvolvimiento ... A fin de evitar aquella monotonía (sic), pobre e insulsa composición, se hace cada día una verdadera lección en el sentido más pedagógico de la palabra, en la que intervienen todos, charlando y concretando el encadenamiento de los pensamientos y observaciones, en una redacción de todos que luego es copiado por todos en sendos cuadernos con dibujos iluminados...* CAPÓ, J. [38].

51. Veg. la simpàtica descripció d'un certamen d'aquest tipus a PORCEL, M. [17], p. 192-194.

52. *Himne mallorquí (per cantar els nins de les escoles)*. Full imprès a Tip. La Esperanza, sense data. La lletra havia sortit reproduïda a la primera plana de *La Última Hora* de dia 21 de juny de 1921.

Abans i després de dinar tenien una horeta de temps lliure que podien dedicar a la lectura individual, a conversar amb els companys o a practicar jocs més o manco sedentaris com a dames, a escacs, a dominó, a cavall, als quatre cantons, a penyores, o a fer volar un estel que havien construït amb tres canyes, paper de diari i pasta de farina.

El dinar, sempre a la una del migdia, com era costum a Mallorca, era variat i abundant. No hi mancava mai un primer plat de sopa o llegums cuinats, un segon plat de carn o peix, postres de formatge o fruita, i un tasset de vi. Podien repetir de qualsevol plat i ho solien fer. *Sin excepción*—llegim en una memòria de 1931— *todos los manjares merecieron los honores de la repetición*. El dinar era com una festa d'una família nombrosa. Els mestres s'asseien estratègicament de manera que poguessin controlar mitja dotzena de colons i, mentre conversaven animadament del que havien fet o del que havien de fer la resta del dia, els instruïen sobre la manera de menjar i d'usar el torcabagues, la forqueta i el ganivet.⁵³

Després del descans de la migdiada tenien temps lliure per converses o jocs sedentaris més o manco fins a les tres en què tornaven a tenir assaig de cançons i, després, continuaven redactant o il·lustrant el diari.

Devers les quatre començava el passeig o excursió que, com aconsellava la circular de 1894, sempre tenien un objectiu concret *porque no hay nada que los niños comprendan y sientan menos que el paseo "por pasear", por el paseo mismo, sin otro fin determinado*. Per això arribaven a les fonts (del Mul, de l'Olla, de l'Illot, dels Frares, de la Pica...) per berenar i beure de la seva aigua fresca, anaven a collir tàperes a la Torre Picada o fonoll marí a Ses Cambres o a cercar móres a la Font del Canyeret, o pujaven a la Punta Grossa per veure el funcionament del far i de l'estació meteorològica. Sortien d'excursió per conèixer els accidents geogràfics i paisatges més rellevants de la contrada (Puig Major, Torrent de Pareis) o els centres culturals (Miramar, Son Marroig, Alfàbia, Museu de Mn. Rullán), econòmics (La cimentera, fàbrica de gas, fàbrica de teixits, Banc de Sóller, mines de plom de Son Creus, impremta "La Sinceridad") o religiosos de la comarca (esglésies i convents de Sóller, Fornalutx, Biniaraix, Deià i Vallde-mossa). Per donar una idea de la rellevància que tenien les excursions, donem la dada següent: l'any 1909 en van fer 30 i van recórrer un total de 415 km. ben comptats amb un podòmetre que manejava el mestre Porcel.

Generalment no anaven formats sinó que marxaven amb una certa independència en petits grups i, com deia un al·lot al seu diari, *por el camino cantamos, reímos, saltamos, corrimos...* Amb tot, si l'excursió era llarga o tenia un especial significat a la partida i a l'arribada anaven en formació de fila índia enarborant una bandera que gairebé mai era la mallorquina que van exhibir, que sapiguem, només a la colònia de 1931.

En tornar del passeig es rentaven els peus en cossis o ribelles metàl·liques. Solia ser ja l'hora del sopar, entre les vuit i les nou, que era tan consistent i variat com el dinar. De primer plat tenien sopes mallorquines, pancuit o puré de verdures; de segon plat hi podia haver

53. A la Memòria de 1927 escriu Capó: *Las comidas se celebraban como una Fiesta en la que se agrupan seis niños alrededor de un maestro, y charlan con él, durante el ágape, en el que hay que prodigar siempre vigilancia educativa hasta que han aprendido a manejar el cuchillo, tenedor y servilleta.*

ous fregits, bullits, remenats o en truita, croquetes, raoles, tumbet amb carn, peix al forn... i pa, vi i postres com al dinar.

Potser un dels moments més màgics del dia era el de després de sopar quan sortien a prendre la fresca a la Miranda per conversar o jugar amb les paraules proposant endevinalles, cantant acudits, jugant al divertit *volen volen*, als muts o a *Sa reial cotxineria*. Segons el saber i l'humor dels auxiliars assistien a una sessió de jocs de mans, escoltaven embadalits una rondalla o unes tonades acompanyades de simbomba, guitarra o violí.

Algun any, com per exemple a la primera colònia que es va fer a Santa Caterina, la vetllada s'allargava més del compte i, després d'una lliçó ocasional d'astronomia, alguns colons se'n van a dormir a la una de la matinada. Habitualment, però, la majoria dels dies se n'anaven a dormir abans de les onze. Els mestres dormien a la mateixa habitació que els infants per tal de vigilar-los i d'atendre a les eventuals necessitats que poguessin tenir durant la nit. Solien dormir ben a pler i potser somiaven que la resta de la seva vida seria igual que un dia qualsevol de colònies.

Conclusions

Les colònies escolars van complir l'objectiu higiènic sanitari de recuperar la salut d'infants dèbils o malaltissos i d'afavorir la prevenció de malalties mitjançant un règim de vida saludable. Les mesures antropomètriques que es preniën al principi i al final del període de colònies mostren com totes les diferències eren sempre positives: augment de la talla, de la capacitat pulmonar, del perímetre toràcic i, sobretot, del pes que s'incrementava en una mitjana de dos quilos.

Un altre dels efectes beneficiosos era l'aprenentatge de les normes higièniques bàsiques i l'adquisició de costums, com l'exercici físic i l'alimentació variada, que feien de la colònia una petita escola d'educació per a la salut. No menys important era el fet que, de tornada de colònies, els alumnes esdevenien mestres i ensenyaven aquestes normes higièniques a amics i familiars.

Des del punt de vista intel·lectual, l'alumnat experimentava una altra manera d'aprendre que era certament més entretinguda però també indubtablement més eficaç. L'aprenentatge era intuïtiu, és a dir, es feia davant la presència directe de l'objecte estudiant i no, com passava a l'escola, a partir de la representació dels objectes en imatges o lletres d'un llibre de text. L'ensenyament a base de lliçons ocasionals recolzada en l'interès real dels infants i no en programacions abstractes dins un horari imposat. Complia la condició que ha de tenir l'aprenentatge significatiu i que Cossío expressava així: *el verdadero trabajo en la colonia debe ser tan libre como el que fuera de la escuela hace el niño en la vida. Los niños más que los hombres aprenden en todas partes: en sus casas, en las calles, en la comida, en el juego, en el paseo; en acercarse a este sistema natural consiste precisamente el arte del educador.*⁵⁴

Les colònies realitzaven la revolució copernicana de l'Escola Nova que posava el centre de gravetat de l'educació en l'infant mateix i la seva autonomia i no, com a l'ensenyament de

54. COSSÍO, Manuel B. [4], p. 332.

tipus tradicional, en el mestre, els seus programes i les seves manies. No només era un tomb de tipus intel·lectual sinó que afectava també als sentiments i a l'esfera moral. Els infants se sentien estimats i respectats en veure que els mestres compartien els jocs i les altres activitats amb ells, que menjaven el mateix que ells a la mateixa taula i, en definitiva, que es desvivien perquè tinguessin un mes de vacances inoblidable.

L'estil de vida de les colònies propiciava també els lligams de solidaritat, el respecte mutu i la cooperació entre els infants que assumien de bon grat la responsabilitat d'encarregar-se de les tasques comunitàries de parar taula, anar a cercar aigua, netejar el dormitori, preparar materials per al dibuix o les excursions... Així com l'exercici físic i la bona alimentació els feia augmentar de pes i d'estatura, la col·laboració necessària per a una convivència amistosa els feia créixer i madurar com a persones. Aquest creixement espiritual es podia mesurar examinant els diaris on, com deia una directora de colònies, *se ve como insensiblemente van desarrollándose su espíritu de observación, como experimentan, juegan, y piensan por si mismas y como va despertándose en ellas el gusto a lo bello y el amor a la naturaleza y al Autor de ella.*⁵⁵

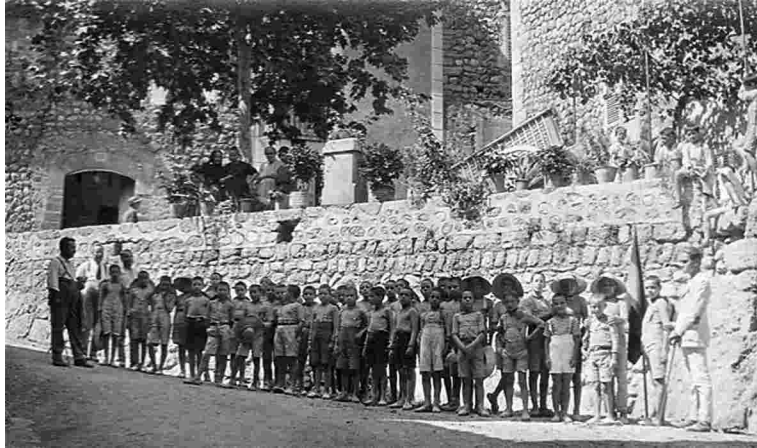
Les colònies escolars no només afavorien els infants, sinó també els mestres que hi assistien ja que aquests tenien l'oportunitat de viure una experiència enormement positiva i gratificant per a la seva formació pedagògica i perfeccionament professional. Les colònies, en efecte, eren un dels millors recursos per complementar amb la pràctica el coneixement teòric de les noves tendències educatives conegudes com "Escola Nova". Mai no van perdre el caràcter d'experimentació i assaig que tingueren de bon començament i, en aquest sentit, les colònies varen ser com un laboratori de psicologia pedagògica on els mestres podien observar els infants, aprendre d'ells i amb ells (*discat a puero magister* era un lema que assumien) i transportar després l'experimentació a les seves escoles. La de Llorenç M. Duran a Sencelles, la de Miquel Deyà a Consell i la d'Albert Castell a Pòrtol en serien un bon exemple, tres mestres que Joan Capó va seleccionar més d'una vegada per dirigir la colònia escolar provincial, i que van introduir i divulgar a Mallorca el mètode de projectes,⁵⁶ la tècnica Freinet de l'impremta a l'escola⁵⁷ i el sistema de Winnetka,⁵⁸ respectivament. Ben bé podia dir Miquel Porcel que el foc sagrat de la nova pedagogia es concentrava cada estiu al Port de Sóller.

55. CAÑELLAS ALBA, Paula. *Memoria de la colonia de 1906*. AGCM sign. X-920/62.

56. DURAN, Llorenç M. "Una experiència d'Escola Activa". *Maina* (1981), núm. 3, p. 64-68. Sobre aquesta experiència veg. entrevista de OLIVER, J. [13], p. 146-169; COLOM CAÑELLAS, A. J. "D. Llorenç Mª Duran i Coli. Sus aportaciones a la renovación educativa mallorquina". *Educació i Cultura* (1988), núm. 5-6, pàg. 144-172; FERNANDEZ BENNASSAR, C. *Llorenç M. Duran i Coli*. Palma de Mallorca: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears, 1985. Aquest mestre va dirigir set tandes de colònies, des de 1929 a 1935.

57. DEYÀ PALERM, M. "La tècnica Freinet en mi escuela". *Atenas* (julio de 1934), núm. 42, p. 408-412. Veg. entrevista de Jaume OLIVER [52], p. 112-145; i el llibre de JAUME CAMPANER, Miquel. *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà a Palerm i l'escola de Consell (1930-1940)*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner, 2001. Va assistir a nou tandes de colònies, de 1924 a 1932, i en va dirigir dues, els anys 1927 i 1929.

58. Veg. JAUME CAMPANER, Miquel. "Un assaig del sistema de Winnetka a Mallorca". A XXIV Jornades d'Estudis Històrics Locals - XVII Jornades d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana. Palma 2005, p. 191-203. Albert Castell va dirigir una tanda de colònies l'any 1928 i sis més, des de 1930 fins a 1935.

Nins de colònies.

Escola i casal de colònies del Port de Sóller.

